

บทที่ 5

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาชีวประวัติ ผลงานด้านนาฏศิลป์ ตลอดจนผลงานด้านนาฏยประดิษฐ์ โดยเฉพาะผลงานด้านนาฏยประดิษฐ์ ได้ศึกษารูปแบบและแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานของอาจารย์ประทีน พงษ์สำลี

จากการศึกษาวิจัยผลงานนาฏยประดิษฐ์ของอาจารย์ประทีน พงษ์สำลี ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงชีวประวัติและผลงานด้านนาฏศิลป์ของอาจารย์ประทีนมากมาย โดยพบว่าตลอดระยะเวลา 50 กว่าปีที่ผ่านมา ชีวิตแต่ละวัยล้วนแล้วแต่เกี่ยวเนื่องและมีผลต่อพัฒนาการงานด้านนาฏยประดิษฐ์อย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากวัยศึกษา จากการที่ได้มีโอกาสติดตามมารดาไปชมละครหลวงวิจิตรวาทการอย่างสม่ำเสมอ ทำให้เกิดความผูกพันและซึมซับเข้าสู่สายเลือดอย่างไม่รู้ตัว ซึ่งต่อมาเปรียบเสมือนเข็มทิศที่ชี้แนวทางให้แก่ชีวิตในเวลาต่อมา โดยการเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ช่วงเวลาดังกล่าวถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญช่วงหนึ่งของชีวิตที่เกี่ยวข้องกับงานด้านนาฏศิลป์ เป็นช่วงระยะเวลาของการเรียนรู้ ฝึกปรือฝีมือ ได้มีโอกาสเรียนรู้จากครูผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ซึ่งล้วนเคยเป็นตัวละครสำคัญจากสำนักต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่เคยได้รับการถ่ายทอดมาจากโน้มน้าวในวังอย่างมีระบบระเบียบแบบแผน เช่น ครูสุภลักษณ์ ภักฐานานิก ศิลปินจากสำนักเจ้าพระยาเทเวศร์วงศวิวัฒน์ ครูผัน โมรากุล ศิลปินสำนักเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนีย์ เป็นต้น จากผลแห่งความพยายามและมานะหมั่นเพียร ทำให้ได้รับความไว้วางใจจากครูบาอาจารย์ โดยได้รับการคัดเลือกให้เป็นนักแสดงละครของกรมศิลปากร ได้รับบทเด่น ๆ หลายเรื่องด้วยกัน เช่น รับบทเป็นพระเจ้าโกสัมพีน จากละครเรื่องเจ้าหญิงกรรณิกา รับบทเป็นท้าวทฤมตเสน จากละครคำกลอนเรื่อง สาวิตรี รับบทเป็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จากละครพันทางเรื่อง ราชานิราช ตอนสมิงพระรามอาสา รับบทเป็นท้าวพิณูกร จากละครพันทางเรื่อง พระลอ เป็นต้น ช่วงชีวิตของวัยศึกษานับได้ว่าอาจารย์ประทีน เป็นนักแสดงที่มีฝีมือและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของผู้ชมในยุคนั้น

วัยทำงานนับว่าเป็นวัยที่สำคัญที่สุดในช่วงชีวิตหนึ่งต่อพัฒนาการงานด้านนาฏศิลป์ เป็นช่วงระยะเวลาของการนำเอาประสบการณ์การเรียนที่ได้สั่งสมมาสืบทอดเจตนารมย์ โดยการเป็นครูผู้ถ่ายทอด รวมทั้งเป็นนักนาฏยประดิษฐ์ที่สร้างสรรค์ผลงานชิ้นมากมาย อาจารย์ประทีนได้ปฏิบัติหน้าที่ในระบบราชการ 3 สถาบันการศึกษาด้วยกัน คือ โรงเรียนนาฏศิลป์

วิทยาลัยครูสวนสุนันทา วิทยาลัยครูจันทเกษม ได้ปฏิบัติหน้าที่ในการสอนวิชานาฏศิลป์ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ

อนึ่งนอกจากภาระหน้าที่ในด้านการสอนหนังสือแล้ว อาจารย์ประทีนเป็นครูนาฏศิลป์ที่เป็นแบบอย่างที่ดี อาจารย์มีความใฝ่รู้ขยันหมั่นเพียร เป็นผู้แสวงหาความรู้ใส่ตัวอยู่เสมอ โดยพบว่า ขณะที่ได้รับราชการที่โรงเรียนนาฏศิลป์ อาจารย์พยายามชวนชวายเป็นรุ่นจระเข้ โดยได้ช่วยงานละคร และฝึกเขียนบทละครจากอาจารย์ ธนิต อยู่โพธิ์ อาจารย์ ดร.มนตรี ตราโมท จนได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้กำกับละคร และเขียนบทละครเวทีให้กับโรงเรียนเพื่อแสดงในงานปิดภาค เขียนบทละครประวัติศาสตร์ แสดงออกอากาศสถานีวิทยุ กรมประชาสัมพันธ์และวิทยุการศึกษาเป็นประจำทุกเดือน ผลพวงแห่งความใฝ่รู้โดยเฉพาะผลงานด้านการประพันธ์ทำให้อาจารย์ได้รับรางวัลมากมาย ขณะที่ได้รับราชการที่วิทยาลัยครูสวนสุนันทา ด้วยความใฝ่รู้รักความก้าวหน้า อาจารย์ได้ศึกษาต่อ และสำเร็จการศึกษา ระดับปริญญาตรี เอกภาษาอังกฤษ ทำให้อาจารย์ประทีนเป็นครูนาฏศิลป์ที่สามารถพูด อ่าน เขียน ภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี ได้รับความไว้วางใจจากผู้บริหาร ขณะที่ได้รับราชการที่วิทยาลัยครูจันทเกษมให้รับผิดชอบหน้าที่ในการสอนวิชาภาษาอังกฤษแก่นักเรียนฝึกหัดครู นอกเหนือจากความสามารถด้านการสอนแล้ว อาจารย์ประทีนยังได้มีความคิดสร้างสรรค์ในการนำความรู้ด้านภาษาอังกฤษมาประยุกต์ใช้กับความสามารถทางด้านนาฏศิลป์ ทั้งประสบการณ์ด้านการแสดงและงานเขียนละคร โดยบูรณาการเนื้อหาวิชาเข้าด้วยกัน ประพันธ์บทละครเรื่องจันทโครบ ตอนนางในผอบ ซึ่งเป็นภาษาอังกฤษ ฝึกซ้อมให้นักศึกษาวิชาเอกอังกฤษจัดแสดงในเวทีต่าง ๆ หลายแห่ง

ด้วยความรู้ความสามารถของอาจารย์ประทีน นอกจากภาระหน้าที่เป็นอาจารย์สอนในหน่วยงานราชการแล้ว ผลงานด้านนาฏยปะติษฐ์ของอาจารย์ได้ประจักษ์แก่สาธารณชน ดังจะเห็นได้จากอาจารย์ได้รับการยอมรับจากสถาบันการศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆ เชิญอาจารย์เป็นวิทยากรบรรยาย สาธิต เป็นอาจารย์พิเศษ เป็นคณะกรรมการและที่ปรึกษาด้านการแสดง รวมทั้งได้รับเชิญให้เดินทางไปเผยแพร่วัฒนธรรมไทยยังต่างประเทศ ซึ่งนับว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นโอกาสอย่างหนึ่งของชีวิตในการพัฒนาฝีมืออยู่อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งได้เพิ่มพูนความรู้และเพิ่มประสบการณ์ให้กับตนเองมากยิ่งขึ้น

การดำเนินชีวิตของความเป็นครู อาจารย์ประทีนพยายามค้นคว้า พัฒนาตนเองไม่ให้อยู่นิ่ง ได้ใช้ประสบการณ์และความสามารถทางด้านนาฏศิลป์ในเชิงปฏิบัติมาสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการ โดยได้เขียนตำรานาฏศิลป์ไว้ 13 เล่ม เขียนบทละครรำประมาณ 24 เรื่อง บทละครวิทยุประมาณ 43 เรื่อง บทละครโทรทัศน์ประมาณ 20 เรื่อง และบทละครสำหรับเด็ก 10 เรื่อง แต่งเพลงเด็กใช้ประกอบการสอนวิชาต่าง ๆ ประมาณ 50 เพลง แต่งบทกลอนประกอบรำ และบทกลอนอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดประโยชน์ในวงการนาฏศิลป์ทั้งสิ้น

นับได้ว่าอาจารย์ประทีนเป็นคณาจารย์ศิลปินที่มีความรู้ ความสามารถรอบตัว ผลงานด้านนาฏศิลป์ของอาจารย์เป็นที่ประจักษ์สู่สาธารณชน โดยเฉพาะผลงานด้านนาฏยประดิษฐ์ นับได้ว่าเป็นผลงานชิ้นเอกที่อาจารย์ประทีนมีความภาคภูมิใจ อาจารย์ต้องใช้ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ ผสมกับความคิดสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในตัวได้สร้างผลงานนาฏยประดิษฐ์ ขึ้นมากมาย โดยมีจุดเริ่มต้นจากการที่อาจารย์ประทีนได้มีโอกาสช่วยงานละครประจำปีของวิทยาลัยครูสวนสุนันทา อาจารย์ได้พิสูจน์ความสามารถในการประดิษฐ์ระบำลำดับฉากละครขึ้นเป็นครั้งแรก จากสถานการณ์และโอกาสต่าง ๆ ในเวลาต่อมา อาจารย์ได้ประดิษฐ์ระบำขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้วิจัยรวบรวมได้ 95 ชุด ระบำที่อาจารย์ประทีนประดิษฐ์ขึ้น 95 ชุด ผู้วิจัยได้จัดแบ่งแยกออกเป็นประเภท โดยยึดหลักเกณฑ์ของความแตกต่างด้านต่าง ๆ อันได้แก่ การแต่งกาย ดนตรีและเพลงร้อง ระยะเวลาลีลาท่าท่า ทำเดิน โดยได้จัดแบ่งออกเป็น 7 ประเภท คือ

1. นาฏยประดิษฐ์ประเภทรำถวายพระพรและรำอวยพร
2. นาฏยประดิษฐ์ประเภทเลียนแบบธรรมชาติของสัตว์
3. นาฏยประดิษฐ์ประเภทพันทาง
4. นาฏยประดิษฐ์ประเภทเบ็ดเตล็ด
5. นาฏยประดิษฐ์ประเภทนาฏยวิสุทธ์
6. นาฏยประดิษฐ์ประเภทที่มีเนื้อหาสอดแทรกคติเตือนใจ
7. นาฏยประดิษฐ์ประเภทศาสนา และความเชื่อ

ซึ่งนาฏยประดิษฐ์ทั้ง 7 ประเภท ล้วนแต่เกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจ ในการสร้างสรรค์ผลงาน อันได้แก่ เกิดจากจินตนาการของอาจารย์ประทีนเอง เกิดจากประสบการณ์การเวียนผู้ที่ได้สั่งสมมา เกิดจากความประทับใจในตัวบุคคลและชื่นชมผลงาน เช่น จากวัฒนธรรมการกินข้าวเหนียวของชาวไทยภาคอีสานมาสร้างสรรค์เป็นผลงานสำหรับเด็ก ชุด เข็ม ปิ่นปัก เกิดประทับใจในลีลากระบวนท่ารำของ คุณครูจำเริญ พุทธประดับ (ศิลปินแห่งชาติ) ในชุดนางจันทร์ตรวจพล จากบทละครเรื่อง พระร่วง จึงเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน ชุดรำดาบองงค์ เป็นต้น

สำหรับโครงสร้างของผลงานพบว่า อาจารย์ประทีนได้ให้ความสำคัญต่อการแปรแถว และการเคลื่อนไหวบนเวที โดยเล็งเห็นถึงความสำคัญของการแปรแถว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการประดิษฐ์ท่ารำ และช่วยดึงดูดความสนใจผู้ชมได้ตลอดการแสดง ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นพบรูปแบบของการแปรแถว 9 ลักษณะ ดังนี้คือ

1. แถวสอง
2. แถวจับคู่
3. แถวรูปวงกลม
4. แถวรูปสี่เหลี่ยม
5. แถวหน้ากระดานเรียงหนึ่ง
6. แถวหน้ากระดานเรียงสอง
7. แถวครึ่งวงกลม
8. แถวสี่
9. แถวเฉียงทแยงมุม

ทั้งนี้ การแปรแถวอาจารย์ใช้หลักการแปรแถว ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมโดยทั่ว ๆ ไป แต่จะเน้นรูปแบบการแปรแถวเรียงหน้ากระดานเป็นหลัก โดยเฉพาะระบํ้าสำหรับเด็ก เพื่อต้องการโชว์ผู้ปกครองและขอตัวผู้แสดงแต่ละคน

โดยมีลักษณะของการเคลื่อนไหวบนเวที 24 ลักษณะ นอกจากนี้อาจารย์ยังให้ความสำคัญในการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดง ทั้งนี้เพื่อความสวยงามของชุดระบํ้าและเพื่อความแปลกใหม่ตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ชม ตลอดจนเป็นการแก้ปัญหาให้กับผู้แสดงซึ่งไม่สันทัดในท่ารำ อันได้แก่ คาบ แล้ ร่ม ตะเกียบ โคมไฟ ตะกร้าดอกไม้ ช่อดอกไม้ ชลุ่ม ลูกแก้ว พุ่มเทียน กริช เป็นต้น

ชนิดอุปกรณ์ประกอบการแสดง ส่วนหนึ่งเป็นอุปกรณ์ที่นำมาจากธรรมชาติ ได้แก่ ดอกไม้, อุปกรณ์จากชีวิตประจำวัน ได้แก่ ถ้วย ตะเกียบ ร่ม อุปกรณ์ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ได้แก่ โคมไฟแบบเตตระโดร่า ตะกร้าดอกไม้ พุ่มเทียน รวมทั้งอุปกรณ์เลียนแบบเพื่อสื่อเป็นสัญลักษณ์ ได้แก่ แล้ เป็นต้น

ในด้านเครื่องแต่งกาย อาจารย์ประทีนได้ให้ความสำคัญกับเครื่องแต่งกายเช่นเดียวกับองค์ประกอบอื่น ๆ โดยได้คำนึงถึงดนตรีและเพลงร้อง ความเหมาะสมของท่ารำ ผู้แสดง ตลอดจนงบประมาณ ผู้วิจัยได้จัดแบ่งประเภทของเครื่องแต่งกายในงานนาฏยประดิษฐ์ของอาจารย์ประทีน ออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. เครื่องแต่งกายชุดไทยแบบต่าง ๆ
2. เครื่องแต่งกายเลียนแบบชุดนาฏยศิลป์นานาชาติ
3. เครื่องแต่งกายสากลนิยมและเครื่องแต่งกายสมัยนิยม
4. เครื่องแต่งกายเลียนแบบสัตว์

อนึ่งสำหรับดนตรีและเพลงร้องซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของผลงานด้านนาฏยประดิษฐ์ ผู้วิจัยได้จัดแยกออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. การใช้เพลงที่มีทำนองไทยเดิมบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีไทย หรือเครื่องดนตรีพื้นบ้าน
2. การใช้เพลงไทยสมัยนิยมบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีสากล
3. การใช้เพลงทำนองสากลบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีสากล
4. การใช้เพลงออกภาษาต่าง ๆ บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีของชาตินั้น ๆ
5. การใช้เพลงออกภาษาต่าง ๆ บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีไทย

อนึ่งดนตรีและเพลงร้องที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการสร้างสรรค์ผลงาน ผู้วิจัยพบว่า ส่วนหนึ่งเป็นผลงานที่ใช้ดนตรีบรรเลงล้วน ๆ ไม่มีบทร้อง สำหรับผลงานที่มีบทร้องโดยเฉพาะชุดรำอวยพรหรือรำถวายพระพร อาจารย์ประทีนได้ใช้ความสามารถด้านการประพันธ์ในการประพันธ์บทร้องประกอบการรำในชุดดังกล่าว รวมทั้งได้นำดนตรีและเพลงร้องที่มีอยู่เดิมมาปรับปรุงตัดต่อประกอบการสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาใหม่

จากภาพรวมของผลงานนาฏยประดิษฐ์ของอาจารย์ประทีนทั้งหมดผู้วิจัยพบว่ารูปแบบของผลงานที่นำเสนอออกมาสามารถกำหนดเป้าหมายของผลงานออกได้อย่างชัดเจน คือ

1. นาฏยประดิษฐ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นสำหรับผู้ใหญ่และผู้ที่มีประสบการณ์ด้านนาฏยศิลป์ อันได้แก่ นักศึกษาเอกนาฏศิลป์
2. นาฏยประดิษฐ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาสำหรับเด็ก

นาฏยประดิษฐ์สำหรับผู้ใหญ่แสดง รูปแบบของผลงานตลอดจนโครงสร้างของตัวผลงาน ย่อมมีความพิถีพิถันในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านดนตรีและเพลงร้อง การแต่งกาย การแปรแถวและการเคลื่อนไหวบนเวที โดยเฉพาะสีลากระบวนท่ารำ ท่าเต้น ย่อมมีความละเอียดอ่อนและมุ่งเน้นเรื่องความสวยงามเป็นหลัก รวมทั้งการใช้มือและท่าย่อมกำหนดสัดส่วนที่ชัดเจน อย่างกรณีศึกษา ระบุว่าชุดยุดาหวัน ลักษณะเด่นของผลงานที่พบ คือ ได้มีการผสมผสานท่ารำของนาฏยศิลป์ประเภทต่าง ๆ อันได้แก่ ท่าเลียนแบบนาฏยศิลป์อินเดีย ทำนาฏยศิลป์ไทย ทำธรรมชาติของนก รวมทั้งท่าที่อาจารย์ประทีนคิดขึ้นมาเอง กลวิธีในการคิดประดิษฐ์จะมีรายละเอียดปลีกย่อยของการเคลื่อนไหว การจัดสัดส่วนของการใช้มือและท่าค่อนข้างจะชัดเจน ท่ารำบางท่าถึงแม้จะสื่อความหมายที่เหมือนกัน แต่การแสดงออกจะสังเกตเห็นถึงข้อแตกต่างได้อย่างชัดเจน

ตั้งตัวอย่างเช่น

ทำบิณของนก	โหวะบ้ำซุดตั้งกล่าวจะพบทำบิณ โดยใช้มือ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ
รูปแบบที่ 1	ผู้แสดงกางแขนตั้งขนากับพื้น คอว่าฝ่ามือลง ไม่กดปลายนิ้ว ใช้การเคลื่อนไหวมือ โดยการกระดิกปลายนิ้วถี่ ๆ ในขณะที่ยื่นทรงตัวด้วยเท้าข้างใดข้างหนึ่ง กระดกหลังด้วยเท้าอีกข้าง ห้อมทั้งใช้ลักษณะของการกลมไหลประกอบ
รูปแบบที่ 2	ผู้แสดงนำมือทั้งสองมาไขว้ประสานทับกับระดับอก โดยกำหนดให้มือขวาอยู่ด้านนอก ให้นิ้วโป้งชนกัน ใช้การเคลื่อนไหวมือ โดยการวนมือผ่านหน้าไปทางซ้ายขวา ชยับปลายนิ้วเล็กน้อย เขย่งปลายเท้าให้เท้าขวาอยู่หน้ายืด-ยุบไปตามจังหวะ

ในขณะเดียวกัน ในรูปแบบที่ 2 จะพบลักษณะของการใช้เท้าที่แตกต่างกันออกไปถึง 3 ลักษณะ คือ

1. ยืนเขย่งปลายเท้าเคลื่อนไหวอยู่กับที่ ยืด - ยุบไปตามจังหวะ
2. ก้าวเท้าเคลื่อนไหวโดยการเดิน ชยับเท้า สลับเท้าซ้าย เท้าขวา
3. ก้าวเท้าข้างใดข้างหนึ่ง ย่อเข้า ห้อมทั้งกระทบสันเท้าข้างที่ก้าวไปตามจังหวะ

นาฏยประดิษฐ์สำหรับเด็กแสดงในกรณีศึกษาชุดระบำคำคมสมคน และระบำทูกะเอียง พบว่า ลักษณะเด่นของผลงานได้มีการประยุกต์ทำรูปแบบง่าย ๆ เพื่อความเหมาะสมของระบำสำหรับเด็ก เช่น นำนาฏยศัพท์ของคำว่า จีบ วง การย่ำเท้า การชอยเท้า มาใช้ในชุดระบำทูกะเอียง และนำท่าทางการแสดงออก ท่าธรรมชาติของคนมาประยุกต์ใช้ในชุดคำคมสมคน เช่น ท่าเดินแกว่งมือ ท่าเอามือกอดอก, ท่าคืบนิ้ว, ท่ามือไหลหลัง, ท่ากระโดด, ท่าพยักหน้า, ท่าป้องปาก, ท่าสายสะโพก รวมทั้งการรำแบบกำแบ

ระบำสำหรับเด็กทั้งสองชุด เป็นการเคลื่อนไหวโดยใช้มือและทำให้สัมพันธ์กับทำนองเพลงเป็นหลัก มีลักษณะของการใช้ท่าแบบธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นในระบำชุดทูกะเอียง คงมีการผสมผสานของการใช้ท่าแบบนาฏศิลป์มาตรฐาน รวมทั้งนาฏศิลป์ตะวันตกบ้าง แต่ก็ไม่มากนัก

ลักษณะเด่นของผลงานโดยภาพรวม ผู้วิจัยพบว่า นาฏยประดิษฐ์ที่อาจารย์ประทีนสร้างสรรค์ขึ้นมามีความหลากหลายโดยนำท่ารำ ท่าเดินของนาฏศิลป์ประเภทอื่นเข้ามาผสมผสาน ไม่ว่าจะเป็นนาฏศิลป์ตะวันตก นาฏศิลป์ตะวันออก นาฏศิลป์อินเดีย หรือจาก

จินตนาการของอาจารย์ประทีนเอง รวมทั้งท่าธรรมชาติของคน สัตว์ และธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัว ทำท่า ทำเดิน บางท่ามีความหมายตีทำไปตามเนื้อร้อง และท่าทำบางท่าไม่มีความหมาย นอกจากจะสื่อออกมาให้เห็นถึงความสนุกสนาน แต่ถึงกระนั้นก็ตามไม่ว่ากำหนดรูปแบบเช่นไร จากการศึกษาผลงานนาฏยประดิษฐ์ทั้ง 3 ชุด เป็นกรณีศึกษา พบว่า อาจารย์ประทีนยังยึดหลักนาฏยศิลป์ไทยมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบท่าทำ ทำเดิน ไม่ว่าจะป็นลักษณะของการใช้มือ จีบ วง ลักษณะของขา เช่น การกระดกขา การวางเท้า การย่อเท้า การเขย่งเท้าเหยียด หรือ การเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ เช่น เอียงศีรษะ ย่อ-ยืด จังหวะขา เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามเพื่อความเหมาะสมของระบำแต่ละชุด การจัดวางสัดส่วนของการใช้มือและทำย่อมมีความแตกต่างกันออกไป นอกจากนี้อาจารย์ประทีนได้พัฒนาารูปแบบของผลงานนาฏยประดิษฐ์ให้ทันสมัย ทันกับเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ทั้งนี้เพื่อให้นาฏยศิลป์ให้ดำรงอยู่ได้ อาจารย์ประทีนได้นำเอาสิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นที่ยอมรับในแต่ละยุคแต่ละสมัยมาประยุกต์ ผสมผสานสอดคล้องกับความรู้ด้านนาฏยศิลป์ ตัวอย่างเช่น ในยุคสมัยที่ภาพยนตร์ การ์ตูนญี่ปุ่นชุดโดเรมอน กำลังเป็นที่ติดอกติดใจของเด็ก ๆ อาจารย์ได้หยิบยกเอาบทเพลงจากภาพยนตร์ดังกล่าวมาสร้างสรรค์ผลงานระบำสำหรับเด็กชุด ระบำโดเรมอน หนึ่ง นอกจากสถานภาพของความเป็นศิลปิน และนักนาฏยประดิษฐ์แล้ว ด้วยสถานภาพของความเป็นครู ผู้วิจัยพบว่า อาจารย์ประทีนยังมีแนวคิดและวิธีการคัดเลือกบทร้องประกอบระบำ โดยการคัดเลือกบทพระราชนิพนธ์ ซึ่งมีเนื้อหาสอดคล้องข้อคิดและคติเตือนใจแฝงอยู่ด้วย ดังเช่น ชุดระบำคำคมสมณะ ซึ่งได้คัดเลือกบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง วิจารณ์พระสมุทร มาบรรจุทำนองเพลง สร้างสรรค์เป็นผลงานระบำสำหรับเด็ก

จากผลงานด้านการประดิษฐ์ชุดระบำของอาจารย์ประทีน แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาความสามารถ ซึ่งมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว เป็นการพัฒนานาฏยศิลป์ไทยให้เข้าได้กับทุกเพศทุกวัย ซึ่งน่าจะให้มีผู้ปฏิบัติตาม และเอาเยี่ยงอย่างในการประดิษฐ์ระบำในโอกาสต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. เนื่องจากนาฏยศิลป์ไทยแสดงออกถึงวัฒนธรรมไทยอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจอยู่มากมาย และจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์ให้คงอยู่กับคนไทยตลอดไป นาฏยศิลป์ไทยจะดำรงอยู่ได้จำเป็นต้องมีการสืบทอด ซึ่งสิ่งเหล่านี้อยู่ที่ตัวบุคคล ดังนั้นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ ซึ่งจัดเป็นปูชนียบุคคลของวงการศิลปวัฒนธรรมทางนาฏยศิลป์ ซึ่งมีมากมายหลายท่านด้วยกัน ผู้วิจัยจึงเห็นควรว่าน่าจะได้มีการศึกษาและรวบรวมผลงานของผู้ทรงคุณค่า ซึ่งเกี่ยวข้องทางด้านนาฏยศิลป์เหล่านี้ไว้ โดยไม่จำเพาะเจาะจงที่ใดที่หนึ่ง หน่วยงานที่

เกี่ยวข้องกับด้านศิลปวัฒนธรรม หรือสถาบันการศึกษาแต่ละจังหวัดน่าจะได้ประสานงานกัน โดยทำการศึกษาและรวบรวมผลงานของบุคคลเหล่านี้ไว้เพื่อเป็นประโยชน์และเผยแพร่ผลงาน ด้านนาฏศิลป์ โดยเฉพาะภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นไว้ให้อนุชนรุ่นหลังเห็นคุณค่า และถึงเห็นถึงความสำคัญของนาฏศิลป์ไทยให้ดำรงอยู่คู่กับคนไทยตลอดไป

2. สถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องน่าจะได้กำหนด "ประวัติบุคคลสำคัญ ทางนาฏศิลป์ไทย" ไว้ในหลักสูตรวิชาดนตรี นาฏศิลป์ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา ควบคู่ไปกับการเรียนพื้นฐานทางนาฏศิลป์ เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึก เห็นถึงความสำคัญของศาสตร์แขนงนี้ โดยมีได้มุ่งเน้นที่ตัวผลงานอย่างเดียว ควรมุ่งเน้นตัวบุคคลเจ้าของผลงานด้วย

3. การสร้างสรรค์ผลงานด้านนาฏยประติษฐ์ขึ้นมาใหม่ ๆ ครูผู้สอนนาฏศิลป์ ควรจะเปิดใจให้กว้าง ไม่ควรยึดติดกับความคิดเดิม ๆ ในบางสถานการณ์ก็ต้องปรับตัวให้กับสังคม กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมย่อมมีผลกระทบโดยตรง ฉะนั้นการปรับปรุงหรือเปลี่ยนนาฏศิลป์ไทยให้แตกต่างไปจากของเดิมก็อย่าได้ตำหนิหรือท้วงติงว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี